

XV-XVII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Hâkimiyetinde Limni Adası Manastırlarının Durumu

Yasemin Demircan*

Özet

Osmanlılar Ege Denizi'nde Boğazlara hâkim bir pozisyona sahip olan Limni'nin fethinin akabinde, imparatorluğun pek çok yerinde görüldüğü gibi, adadaki sosyal yaşamda önemli rolü bulunan unsurların varlığını muhafaza etme maksadıyla hareket etmişlerdi. Böylece, adadaki dinsel yaşamda olduğu gibi tarımsal üretimde de önemli katkıları bulunan manastırlar, tesis edilen Osmanlı idaresinde yerlerini almışlardı. Bu çalışmanın mehzazını oluşturan tahrir defterlerindeki kayıtlar, Limni ahalisinin dini gereksinimlerinin bir parçası olarak inkişaf eden manastırların tahrir dönemleri arasındaki gelişimleri, adada buldukları yerleri ve statüleri gibi Osmanlı idaresindeki durumları hakkında önemli ölçüde açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Bu cümleden olarak çalışmada tahrir verilerinin çizdiği çerçevede Limni manastırlarının yaklaşık 100 yıllık bir dönemde Osmanlı idaresi altındaki vaziyetleri tetkik edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Limni Adası, Tahrir Defterleri, Manastırlar, XV-XVII Yüzyıllar.

Giriş

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren egemenlik sahasını Ege adalarına doğru genişleten Osmanlıların, öncelikli olarak ele geçirdikleri adalar arasında Limni de bulunmaktaydı. Stratejik öneminin de etkisiyle bölgedeki Osmanlı varlığının hayatî bir parçası hâline gelen adada halkın ihtiyaçlarına kayıtsız kalınmadığı, eskiden beri varlığını sürdürmekte olan dinî ve

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı / Ankara
ydemircan@gazi.edu.tr

sosyal kurumların ayakta kalmalarının sağlandığı dönemin en güvenilir kaynakları içinde gösterilen tahrir defterlerinden¹ müşahede edilebilmektedir. Eğer adanın demografik yapısı içinde, Osmanlı fethinin ardından XVI. yüzyılın ortalarına kadar küçük bir askerî birlik dışında adada hemen hiç Müslüman bulunmadığı ya da daha açık bir ifadeyle ada halkının tamamına yakınının Hristiyanlardan oluştuğu dikkate alınırsa, adadaki en önemli dinî kurumun manastırlar olduğu anlaşılacaktır.

Manastırların Ortaya Çıkışı

Osmanlı idaresinde Limni manastırlarının durumuna değinmeden önce, manastırların bir kurum olarak ortaya çıkışı, onların geçirdiği tarihsel süreçle doğrudan bağlantılı olduğu için, manastırların tekâmülü ile birlikte kısaca da olsa tarihsel arka plana temas etmekte yarar vardır. Çoğunlukla kırsal alanda bir köyün ya da kentteki bir mahallenin ruhani merkezi olan manastırların ortaya çıkışı Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın yayılması ile yakından ilişkilidir. İlk keşişler III. yüzyılda Hristiyanlığın zulme maruz kaldığı bir dönemde ortaya çıkmışlardı ve tek başına yaşamayı tercih etmiş birer münzevi idiler. Nitekim manastır sözcüğünün Yunanca kökenine bakıldığında “tek başına yaşamak” fiilinden türemiş olduğu dikkati çekmektedir. Ancak zamanla bu yalnız yaşayan keşişlerin organize topluluklar oluşturmaya başladıkları görülmektedir. Rivayete göre bu hayat tarzını ilk benimseyen kişi, Paulus adında yalnız yaşayan biriydi. Daha çok tanınan genç çağdaşı Aziz Antonios'un müritleri vardı. Keşişler hafta içi ayrı ayrı hücrelerde kalmakta ve dua edip hasırdan şilteler yapmakta, hafta sonunda ise, ibadet için toplanmaktaydılar. Bu tür manastır topluluklarına “Lavra” denmekteydi (Talbot 1999: 163).²

Manastırlarda kültür ve hayır işlerinin ya doğrudan yürütüldüğü ya da dolaylı olarak desteklendiği bilinmektedir (Talbot 1999: 162). Bu kabilinden faaliyetleri sürdürebilmek adına manastırların sağlam bir mali kaynağa ihtiyacı vardı. Birçok Bizans manastırı bu açıdan iyi kaynaklara sahipti ve bu sayede yüzyıllarca hatta bazıları günümüze kadar ayakta kalabildi. Manastırlara bağışta bulunmayı dindarlığın gereği sayan Bizanslılara ait birçok manastırda, hem tarım arazisi hem de kentlerde kiraya verilebilecek imalathane ve ev şeklinde gayrimenkullerle birlikte önemli bir servet toplanmıştı. Hem kentlerde hem de kırsal alanda bulunan manastırların işlettiği çiftlikler vardı.

Manastır malları genellikle vergiden muaf olduğu için muazzam genişlikteki araziler vergi kayıtlarından çıkarılmış oluyordu. Manastırlar, her ne

kadar ellerindeki geniş mali imkânlar dâhilinde finanse ettikleri hayır işle-riyle imparatorluk hazinesinin tasarruf edebilmesine olanak sağlamışlarsa (Talbot 1999: 173-174) da imparatorların zaman zaman manastırların bu işlevini göz ardı ederek yeni manastır kurulmasını ya da manastırların daha fazla arazi elde etmesini engelleme yoluna gittikleri de görülmüştür (Barker 1995: 129).

Osmanlı idaresinin tesisinden sonra manastırların, Bizans döneminde görüldüğü gibi zengin olduğunu ya da zenginleşmeye devam ettiğini ifade edebilmek, bazı vergi ayrıcalıklarının yitirmelerinden dolayı mümkün gö-zükmemektedir.³ Öte yandan Limni'deki toplam arazinin 1/6'sının sahibi konumunda olan (Haldon 1986: 186) ve bu geniş topraklarda yürüttükleri tarımsal faaliyetler neticesinde zaman zaman bazı köylerden daha yüksek vergi ödedikleri görülen manastırların, ürettikleri ürünler, sahip oldukları topraklar ya da hayvanlar için sıradan gayrimüslim reaya ile aynı vergi oranıyla yükümlü tutuldukları da vurgulanabilir.

Osmanlı İdaresi Altında Limnili Keşişler ve Diğer Hristiyan Din Adamları

Limni Adası manastırlarının iktisadî faaliyetlerini sürdürmesi ve toplumsal fonksiyonlarının devamlılığı için manastır mülklerinde yaşayan keşişler önemli bir rol üstlenmişlerdi. Limni'de yaşayan din adamları başlıca iki dini kurumda görev yapıyorlardı: Manastırlar ve kiliseler. Kilisede görevli papazlar sıradan raiyyet gibi cizye ve ispençe mükellefiydiler. Dolayısıyla Limni sakini papazların isimleri cizye ve ispençe mükellefi olmalarına bağlı olarak açık biçimde yaşadıkları yerleşimin ahali ile birlikte kaydedilmiştir. Limni'ye ait ikinci ve üçüncü defterde (Td. 75 ve 434) açık biçimde Hıris-tiyan din adamları manastırlarda yaşayan ve yaşamayan şeklinde birbirin-den ayrılarak kaydedilmişlerdir. Söz konusu iki defterde, manastır mülkle-rinin sakinleri olarak gösterilen keşişlerin isimlerinin⁴ önüne bunların vazifesini bildirmek amacıyla “papas” ya da “papa” ibaresinin eklendiği görül-mektedir.⁵ Dolayısıyla adadaki manastır mülklerinde yaşayan keşişler de birer papaz olarak gösterilmesine rağmen bunların manastır kaydıyla bir-likte zikredilmesi farklı bir statüyü haiz bulduklarını ortaya koymaktadı-r. Bununla birlikte manastır sakini bir papaz ile bir kilise papazı arasın-daki fark yalnızca keşiş isimlerinin ayrıca kaydedildiği defterlerde gözlem-lenebilmektedir. Keşişlerin yaşadığı manastır mülklerinin vergi gelirleri incelendiğinde vergi kalemleri arasında cizye ve ispençeye rastlanmaması, keşişlerin bu vergileri ödemekle yükümlü tutulmadıklarını göstermekte-dir.⁶ Sonuç olarak köylerde yaşayan papazlar cizye ve ispençe ödemektey-

ken, manastırlarda yaşayan papazların (keşişler) cizye ve ispençe ödemediği ifade edilebilir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında tertiplenen sayımlarda (Td. 307, 490 ve 141) manastırlarda keşişlerin yaşadığı bildirilmemektedir. Burada keşişlerin adayı terk ettiğini düşünmek için yeterli bilgi bulunmadığının altı çizilmelidir. Bununla birlikte defterlerde belirtilmemesine rağmen adadaki keşişlerin, manastır dışındaki papazlar gibi köy reayasıyla birlikte kaydedilmiş olabileceği akla gelse de, XVI. yüzyılda keşişlerden cizye ve ispençe alınmaması, bu ihtimali zayıflatmaktadır. Keşişlerin 1558 sayımından önce yani 307 numaralı defterin tutulduğu dönemden önce adayı terk etmedikleri varsayıldığında, son üç tahrirde (Td. 307, 490 ve 141) niçin keşişlerin sayılmadığı sorusuna kesin cevap verilmesi adına tahrir defterlerinde yeterli ipucu bulunmamaktadır. Bu durumda keşişlerin yılın belli dönemlerinde Athos'tan geldikleri ve geçici olarak adada ikamet ederek yürütülen zirai faaliyete nezaret ettikleri ihtimali gündeme gelmektedir

Tahrir defterlerinden gözlemlenen papaz sayısındaki değişimler bazı değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin adanın ikinci sayımını teşkil eden 1519 tarihli 75 numaralı defterdeki papaz sayısının bir önceki tahrire göre artması karşısında, Osmanlı fethinin ardından adayı Venedikliler ile birlikte terk eden papazların zamanla döndükleri yorumu getirilmektedir (Lowry 1986: 253). Kısaca 1490 ile 1519 arasında din adamı sayısındaki yaşanan değişim Limni'deki siyasal gelişmelerin parçası olarak değerlendirilmiştir. Kanuni dönemine tarihlenen 434 numaralı defterde ise papaz sayısının düşüşü karşısında aynı yorumu getirmek mümkün gözükmemektedir.

Din adamlarının adadaki varlığı ile halkın dini gereksinimleri arasında doğal bir bağ olduğu dikkate alındığında, nüfus artışına paralel olarak din adamı sayısının da artacağı beklentisi oluşmaktadır. Nitekim Tablo I'de görüleceği üzere, biri dışında her yeni tahrirde Limni'nin toplam nüfusu artma eğilimi göstermiştir. 1591 yılına ait tahrir kayıtlarında ise din adamı sayısındaki önemli düşüşle karşılaşılacaktır. Bu durumun açıklanması konusunda tahrir verilerinin yol gösterici olmaktan uzak olduğu vurgulanmalıdır. Öte yandan, 1591 tarihine geline süreçte din adamı sayısında gerçekleşen düşüşün adadaki dini yaşamı olumsuz yönde etkilemiş olabileceği akla gelmektedir. Zira XIV. ve XV. yüzyıl manastır belgelerine dayanan Heath Lowry (2002: 143), Limni Adası'nda Hristiyan nüfus karşısında papaz sayısının düşük oranda kaldığını bildirmektedir.

Tablo I. *Defterlere Göre Limni'deki Din Adamı Sayısındaki Değişimler*

Defterler	Din Adamı Sayısı		Tahminî Toplam Hristiyan Nüfus	Din Adamı Başına Düşen Ortalama Kişi Sayısı
	Keşiş	Papaz		
I. Td. 25 (1490)	— ⁷	4	3.137	784
II. Td. 75 (1519)	24	25	4.966	101
III. Td. 434 (Kanunî dönemi)	20	13	7.805	236
IV. Td. 307 (1558)	48		18.353	382
V. Td. 490 (1568)	98		17.037	173
VI. Td. 141 (1591)	60		20.366	339

Adadaki bir diğer dini görevli ise Limni metropolitiydi. 1519'dan itibaren tahrir kayıtlarında Palaiokastron'a bağlı Mitropolis (*Midrepolit*) isimli bir mahallenin bulunması⁸ adada Metropolit'in görev yaptığını akla getirmektedir. Limni'de 1430'dan itibaren bir metropolitin vazife yaptığının Bizans belgelerine yansımalarının yanında, 1483 tarihli bir beratın burada metropolit bulunduğuna işaret etmesine dikkat çeken Heath Lowry (2002: 143), metropolitin bir mahalle adı olarak zikredilmesi karşısında 1519 yılında adada bir metropolit bulunduğu yorumunu getirmektedir. Bu değerlendirmeyi adaya ait diğer defterlere bakarak 1568'e kadar olan dönem için genişletmek mümkündür (BOA Td. nr. 434: 73/a; nr. 307: 85; nr. 490:146).

Tahrir Defterlerine Göre Limni Adası Manastırları

Adadaki manastırları yakından ilgilendiren din adamlarına değinildikten sonra, tahrir defterlerinin manastırlar hakkında sunduğu kayıtlara temas edilebilir. Limni Adası'nda bir kısmı defterlere yansıyan, bir kısmı da yansımayan toplam on manastıra ait mülk bulunduğu bilinmektedir. Bu mülk sahibi on manastırdan, Patmos Adası manastırları arasında gösterilen biri hariç, dokuzu Athos Dağı manastırıydı (Lowry 2002: 144). Defterlerin tümünde bu manastırlara ait arazilerin kayıtlarına bakıldığında her zaman aynı isimle anılmadıkları, bazen bağlı buldukları manastır adıyla, bazen de içinde ya da yakınında yer aldıkları köy adıyla geçtikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca adadaki manastır mülkleri bir defterde bağımsız bir kayıt halinde yerleşimlerden ayrı kaydedilirken, bir başka defterde manastır mülklerinin yakınlarında buldukları yerleşimle birlikte kaydedildiği görülmektedir. Bazı defterlerde ise manastır mülkleri bağımsız şekilde mukayyet oldukları gibi aynı defterlerde bir manastır mülkünün varlığı ancak koyun vergisine ait listelerden tespit olunabilmektedir. İşte bu hususiyetler dikkate alındığında yalnızca Limni manastırlarının defterlerdeki kayıt biçimleri bile ayrıca bir değerlendirme konusu olarak telakki edilebilir. Öte yandan,

manastırlara has “metochia” ya da -Limni’ye ait olmayan bazı tahrir defterlerindeki hâliyle- “metoh” terimine değinilmesiyle Limni’deki manastırlara ait mülklerin statüsüne sarahat getirilebilir. *Metoh*un Latince bir isim olduğu biçmek, hasat etmek, ürün toplamak manalarına gelen “meto” fiilinden türetilip çiftlik anlamında kullanıldığı (Gülsoy 1997: 246) ile *metoh*ların adalarda Athos manastırlarına ait dağınık vaziyetteki mülkler olduğu (Lowry 1986: 235-239) göz önünde bulundurulunca Limni’deki bu manastır mülklerinin *metoh* durumunda olduğu neticesine ulaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle defterlerde “manastır” ismiyle anılmış olmalarına rağmen merkezlerinin Limni’de bulunmamasına bağlı olarak manastır mülklerinin *metoh* statüsünde oldukları anlaşılmaktadır.⁹ Defterlerde manastır kayıtlarına ilişkin karşılaşılan bazı durumlar sıralandıktan sonra söz konusu durumlara her bir defterden somut örnekler sunulabilir.

Manastır kayıtlarına ilişkin yukarıdaki hususlara verilebilecek ilk örneklere adanın 1490 yılına ait ve 25 numaralı mevcut en eski tahrir defterinde tesadüf edilmektedir. Manastırlarda yürütölen zirai faaliyet ya da meydana getirilen iktisadî katma değer yönünden değerlendirmelerde bulunmak adına, adanın bu ilk tahririnin ayrıntı vermekten uzak olduğu görölmektedir. Manastır mülklerinin vergi gelirlerinin yakınında buldukları yerleşimle birlikte tahsil edilmesi bu duruma sebep olmuştur. Daha ayrıntılı bir anlatımla, 25 numaralı defterde bulunan sekiz adet manastır kaydının hiçbirinde manastır mülklerinde üretilen ürönlere ya da yapılan hayvancılığa dair bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanında 1490 tarihinde kayıtlarda yerini almış olan manastır mülklerinden tahsil edilen vergi gelirlerinin, buldukları yerleşim ile birlikte hesaplanması, bu dönemde Limni manastırlarının adanın ekonomisine katkı sağladıklarını göstermekteyse de bu kayıt şekli ne büyüklükte katkı yaptıklarını belirlemeye engel olmaktadır. Böylesi bir durumun ortaya çıkmasının en önemli sebebi olarak, adadaki manastırların Osmanlı fethini müteakip terk edilmiş olmaları gösterilebilir. Nitekim manastırlarda yaşayan keşiş bulunduğuna dair her hangi bir ibareyle karşılaşılmamaktadır. Ayrıca Limni’de *metoh*ların terk edilmiş olduğu yönündeki kanaati manastır kayıtlarında “mezra’a” terimine rastlanması da kuvvetlendirmektedir (Lowry 2002: 144). *Mezra*’anın ziraat olunacak yer, ekilecek tarla anlamlarına gelmesi (şahin 2004: 546) defterde “mezra’a” ile “metoh”un ifade edilmek istendiğini akla getirmektedir. Öte yandan mezra’a terimiyle genellikle ahali tarafından terk edilmiş yerleşim yerleri tanımlanmaktadır (Barkan 1943: 53). Bir yerin mezra’a olup olmadığının tespiti için harabesi, suyu ve mezarlığının bulunup bulunmadığının araştırılması ge-

rekmekteydi (İnalçık 1987: XXIX). Bu tanımlar, Limni’de “mezra’a” tabiri ile manastır *metoh*larının terk edilmiş durumda olduklarına işaret edilmek istendiğini düşündürmektedir. Öte yandan manastırlarda üretim faaliyetinin devamlılığını ise Osmanlı fethinden önce de bu manastır mülklerinde toprağı işleyen ve Bizans belgelerinde “paroikoi” (toprağına bağımlı köylü) şeklinde anılan köylülerin sağladığı anlaşılmaktadır (Lowry 1986: 253-254). Söz konusu ilk defterdeki sekiz manastır kaydıyla isimleri¹⁰ sıralanan *metoh*lar şunlardır: Lavra,¹¹ Pantokrator,¹² Philotheou,¹³ Ayiou Pavlou, Dionysiou,¹⁴ Vatopedi,¹⁵ Palaiampela¹⁶ ve Koutlumus.¹⁷

Adanın ikinci tahririni teşkil eden 1519 tarihli ve 75 numaralı defterdeki manastır kayıtları, 1490 tarihli 25 numaralı defterdeki kayıtlara nispetle çok daha ayrıntılı ve sarih bilgiler sunmaktadır. Örneğin 75 numaralı defterdeki kayıtlardan, *metoh*ların bulunduğu yerler daha açık biçimde belirlenebilmektedir. Pantokrator,¹⁸ Koutlumus,¹⁹ Dionysiou’ya²⁰ ve Ayiou Pavlou²¹ ait gelirler ile bu manastır mülklerindeki keşişler ve “ırgad”²² tabir edilen işçilere ait veriler köy kayıtlarından bağımsız biçimde defterde yer almaktadır. 1519 tarihinde adada vergilendirilebilecek boyutta üretim faaliyetinin yürütüldüğü Vatopedi,²³ Palaiampela²⁴ ve Philotheou²⁵ isimli manastır mülklerine ait üç kayıt daha bulunmaktadır. Pantokrator, Koutlumus, Ayo Pavlo, Dionysiou ile Philotheou isimli manastır mülklerinde gerçekleştirilen tarımsal üretim ile bu üretimden elde edilen gelirlere ait tafsilatlı döküm defterde yer almasına karşın Vatopedi ve Palaiampela isimli manastır mülklerinden tahsil edilen toplam vergi gelirinden başka üretime ve vergilendirmeye dair herhangi bir ayrıntıya rastlanamamaktadır. 75 numaralı tahrir defterindeki kayıtlar manastır mülklerinde bir önceki sayıma göre nispi bir canlanma yaşandığını düşündürmektedir. Yalnızca defterden hareketle bu canlanmayı arazilerin artması olarak nitelendirmek mümkün değildir. Ancak en azından manastırların tümünde artık keşişlerin yaşadığı görülmektedir.

Kayıtlarda adadaki tüm manastır mülklerinde keşişlerin yaşadığı bildirilmesine rağmen yalnızca toplu halde kaydedilen ilk dört manastırda keşişler isimleri ile birlikte kaydedilmiştir. İsimleri bildirilen keşişlerin kayıtlarına bakıldığında, her din adamı için isminin başına ayrıca “papas” tabirinin eklendiği dikkati çekmektedir. Dolayısıyla defterde her ne kadar manastırlarda yaşayan din adamları “keşiş” olarak tanımlansa da bu keşişlerin her biri “papas” olarak nitelendirilmekte yani Hristiyan din adamlarının tümü papaz olarak genellenmektedir. Manastır mülklerinde üretim faaliyetinin devamlılığını sağlayan ve Bizans belgelerinde “paroikoi” şeklinde anılan

köylüler defterde “ırgad” yani işçi olarak tanıtılmaktadır. İşçilerin kaydedildiği iki manastır mülkünde dikkati çeken husus işçilerden yava haracı alınıyor olmasıdır. Başiboş hayvanı yakalayan reayadan alınan bu verginin (Miroğlu 1990: 184) manastırdaki işçiler için tahsil edilmesi onların özel bir statüye sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo II. 75 Numaralı Deftere Göre Adadaki Manastır Mülklerinde Yaşayan Keşiş ve İrgadan Sayıları

Sayfa	Manastırlar	Keşişler	İrgadan
154	Pantokrator	10	4
154	Koutlumus	5	—
155	Dionysiou	6	3
155	Ayiou Pavlou	3	—
160	Vatopedi	—*	—
173	Palaiampela	—*	—
193	Philotheou	—*	—
Toplam		24	7

* İşaretini taşıyan manastırlarda keşiş yaşamasına rağmen keşişlerin isimlerinin kayıtlı olmaması nedeniyle sayıları tespit edilememektedir.

Kanuni dönemine tarihlenen 434 numaralı tahrir defterinde Pantokrator,²⁶ Dionysiou,²⁷ Ayiou Pavlou,²⁸ Koutlumus,²⁹ Vatopedi,³⁰ Plato,³¹ Palaiampela,³² Lavra³³ ve Dapay³⁴ isimli manastır mülklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. 434 numaralı defterin tertiplendiği dönemde Palaiampela, Lavra ve Dapay isimli mülklerde yalnızca küçükbaş hayvancılık vergilendirilebilir ölçüde yürütülüyordu. Zira bu *metohlara* sadece adadan tahsil edilen koyun vergisi listesinde tesadüf edilmektedir. 434 numaralı deftere göre, Plato ve Vatopedi isimli manastır mülklerinin dışında tüm *metohlarda* keşişler bulunuyordu. Ancak yalnızca Pantokrator, Dionysiou, Ayiou Pavlou isimli *metohlardaki* keşişlerin isimleri belirlenebilmektedir. 434 numaralı defterde keşişlerin isimlerinin kayıtlarına bakıldığında adanın diğer defterlerinde görülmeyen müstesna bir ibare olan “kaloger” ile karşılaşmaktadır. “Kaloger” terimi Yunanca “kalos” (güzellik) ve “geraios” (yaşlılık) kelimelerinden türemiştir. Kelimenin Latince karşılığının ise “calogerus” olduğu tespit olunmaktadır. Bizans’ta VII-VIII. yüzyıllarda ortaya çıktığı belirtilen kelime kısaca “rahip” olarak tanımlanmaktadır (Adrados 2005: 260). Bu tanımdan hareketle “kaloger” ibaresi ile bazı rahiplerin manastır hiyerarşisindeki konumlarının bildirilmek istendiği düşünülebilir.

Tablo III. 434 Numaralı Deftere Göre Adadaki Manastır Müllklerinde Yaşayan Keşiş ve Hizmetkâr (Irgadân) Sayıları

Varak	Manastırlar	Keşişler		Hidmetkârân
		Papaz	Kaloger	
40/a	Lavra*	—	—	—
40/a	Dapay*	—	—	—
40/a	Palaiampela*	—	—	—
81/b	Pantokrator	10	—	—
82/a	Dionysiou	1	5	5
82/a-82/b	Ayiou Pavlou	1	3	—
82/b	Koutlumus*	—	—	—
85/b	Vatopedi	—	—	—
101/a	Plato	—	—	—
Toplam		12	8	5

* işareti taşıyan manastırlarda keşiş yaşamasına rağmen keşişlerin isimlerinin kayıtlı olmaması nedeniyle sayıları tespit edilememektedir.

1558 tarihinde tutulan deftere göre Limni’de dokuz adet manastır müllkü bulunmaktadır. Defterdeki müllkler hem koyun vergisine ait listede hem de bağımsız kayıtlar halinde zikredilmişlerdir. Defterdeki Pantokrator, Ayiou Pavlou, Dionysiou ve Kondoya isimli manastır müllkleri yalnızca koyun vergisi listesinde geçenlerdir. Bu manastır müllklerinin tespiti için sadece koyun vergisi listelerine başvurulabilmesi, söz konusu müllklerdeki vergilendirilebilir ölçüde yürütülen yegâne tarımsal faaliyetin hayvancılık olduğunu düşündürmektedir.³⁵ Hem koyun vergisi listesi içinde hem de yerleşimlerden bağımsız biçimde kaydedilen manastır müllkleri ise Petri,³⁶ Lastof(k)di, Harke, Gomatoz ve Mondros’tur. Defterde Pantokrator *metoh*unun diğer adının *Aleksi Pirgoz* (Alexopyrgos), Petri’nin de *Simo Petro* (Simono Petra) olarak gösterilmesi adada bu *metoh*ların hem bağılı oldukları manastırların ismiyle hem de sınırları içinde yer aldıkları yerleşimin adıyla anıldıklarını göstermektedir. Pantokrator isimli *metoh* için defterde açıkça belirtilen, *metoh*un bulunduğu yerleşimin adıyla anılması durumunun Kondoya, Gomatoz ve Mondros isimli manastır müllkleri için de geçerli olabileceği akla gelmektedir. Çünkü 1558 tarihinde adada *Kondoya* (Kontias), *Gomatoz* (Gomati) ve *Mondros* (Mondros) isimlerini taşıyan yerleşimler olduğu (BOA Td. nr. 307: 45, 75, 108) gibi daha erken tarihli 25 numaralı deftere göre Lavra’nın Kondoya’da bulunduğu ile 25, 75 ve 434 numaralı defterlerde Vatopedi’nin Mondros’ta yer aldığı yukarıda ifade edilmişti. Gomati köyünde ise Lavra’ya ait bir müllk bulunduğu bilinmektedir (Haldon 1986: 171). Bu husus Osmanlı idaresinde manastırların durumunun tetkikinde önemli bir ayağı teşkil etmektedir. Yani öte-

den beri Limni'de varlığını koruyan Vatopedi ve Lavra gibi manastırların 1558'de açık birer kayıt şeklinde gösterilmemesine rağmen, hâlâ adada toprak sahibi oldukları, yani ellerindeki mülkleri yitirmedikleri anlaşılmaktadır. Kısaca Vatopedi ve Lavra'ya ait topraklar diğer defterlerde görüldüğünün aksine 307 numaralı defterde kendi isimleriyle değil, buldukları yerleşimlerin isimleriyle tesmiye olunmuşlardır.

Defterde tesadüf edilen Petri, Lastof(k)di ve Harke isimli mülkler ise ilk defa 307 numaralı defterde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içinde Petri bir tarafta tutulursa "Lastof(k)di" ve "Harke" isimlerine ne yerleşimler arasında ne de Athos manastırları arasında tesadüf edilmektedir. Bunun dışında söz konusu *metoblarda* yaşayan keşişler hakkında defterdeki kayıt usulü nedeniyle rakam göstermenin mümkün olmadığına yukarıda değinilmişti.

1558'de manastır kayıtlarında keşişlerin bulunduğu dair bir kayıt mevcut değildir. Tahririn gerçekleştirildiği döneme gelinen süreçte keşişlerin Limni'yi terk ettiğini gündeme getirecek her hangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu nedenle defterde keşişlerin oturduğuna dair bir kaydın bulunmayışını adada keşiş yaşamadığının bir delili olarak değerlendirmek güçtür. Keşişlerin fethin ardından Limni'yi terk ettikleriyle ilgili tespite yukarıda yer verilmişti. Önemli sayılabilecek genişlikteki topraklarda yürütülen üretim işlerinin idaresini üstlenmiş olan bu keşişlerin, adayı terk etmeleri için böylesine büyük bir gelişmenin meydana gelmesi gerektiği düşünüldüğünde, Limni'de Osmanlı idaresi altında istikrarlı yapının hiç bozulmadığı, dolayısıyla manastırların boşalmasına yol açacak bir olayın cereyan etmemiş olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak tahrir verilerinin bu konuda sarıh karineler sunmaması karşısında keşişlerin adayı terk etmiş olmalarının tamamıyla ihtimaller dışında tutulamayacağı da ifade edilebilir.

Adada tertiplenen 1568 ve 1591 tarihli tahrirler kapsamında tutulan defterlerin (Td. 490 ve 141) her birinde toplam 11 manastır kaydı bulunmaktadır. Söz konusu defterlerde manastır kayıtlarının tamamına bağımsız biçimde yerleşimlerden ayrı yer verilmiş ve elde edilen ürünlerle bu ürünlerden alınan vergiler yazılmıştır. Her iki tahrir döneminde de Mondros, Petri, Lastod, Hıraca, Ayolaros, Gomati, Pantokrator, Dionysiou, Ayiou Pavlou, Koutlumus ve Kontias isimli manastır mülklerinde üretim faaliyeti sürdürülmüştür. Buna karşın yaklaşık yarım yüzyıllık (1558-1591) bir dönemi kapsayan son üç defterde keşişlerin varlığına değinilmemiştir. Sonuç olarak ziraî faaliyetlerin sürmesi keşişlerin çok büyük olasılıkla adada yaşamaya devam ettikleri yönünde hâsil olan kanaate kuvvet kazandırmaktadır.

Yukarıda manastır mülkleri açısından değerlendirilen, bu sekiz mufassal tahrir defterinden başka Limni Adası'nın vergi gelirlerini gösteren bir Gelibolu Sancağı icmal defteri bulunmaktadır (BOA Td. nr. 680: 4-5, 7-8). 1595 tarihli (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* 2000: 109) bu defterdeki verilerden manastırların tamamına ulaşamamaktadır. Yalnızca Limni'den tahsil edilen vergi gelirlerinin kim tarafından tasarruf edildiği sorusuna cevap verilen bu defterde, kaptanpaşa hassı olarak gösterilen Pandokrator,³⁷ Dionysiou³⁸ ve Ayiou Pavlou³⁹ manastırları zikredilmiş, geliri padişaha ait manastırlar için yalnızca toplam bir meblağ⁴⁰ gösterilmiştir.

Adada mülkü bulunan manastırlar arasında Athos manastırı Karakalou'nun da yer aldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte defterlerdeki manastır kayıtlarına bakıldığında Karakalou'ya tesadüf edilmemektedir. Yine de bu manastır isminin defterlerde Palaiokastron (*Palukasrı*) kalesine bağlı bir mahalle olarak kaydedilmesi⁴¹ Karakalou'nun varlığını sürdürdüğünün bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Limni'de arazisi bulunan manastırların yalnızca halkın ihtiyaçlarını karşılayan birer dini ve sosyal kurum olarak işlev yükledikleri düşünülmektedir. Manastır mülklerinde yürütülen tarım ve hayvancılıkla önemli ölçüde iktisadî katma değer üretilmekteydi. Tablo IV'teki veriler dikkate alındığında öncelikle XVI. yüzyılın sonlarına kadar manastır mülklerinden elde edilen vergi gelirinin artış temayülü gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna karşın *metoh*lardan tahsil edilen vergi gelirinin, toplam gelir içinde teşkil ettiği oranın düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, Limni'nin son iki sayımında (Td. 490 ve 141) küçükbaş hayvancılıktan sağlanan adet-i ağnâm ve resm-i ağıl gelirlerinin yerleşim ya da manastır mülklerinin hâsılına yansıtılmaksızın 40.000 akçe olarak tayin edilmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla adanın toplam vergi geliri içinde koyun ve ağıl vergisi bulunmasına rağmen hangi manastır mülkünden ne miktarda koyun ve ağıl vergisi tahsil edildiği belirlenemediği için Tablo IV'te son iki defter (Td. 490 ve 141) adına manastır mülklerinin toplam geliri olarak gösterilen sayılar tam olarak bu mülklerin toplam vergi gelirini yansıtamamaktadır.

Tablo IV. *Manastır Mülkleri Vergi Gelirlerinin Yüzde Cinsinden Katkısı*

Defterler	Manastır Mülklerinin Toplam Vergi Geliri	Adanın Toplam Vergi Geliri*	Manastırların Ada Ekonomisine Yüzde Cinsinden Katkısı
I. Td. 25 (1490)	—	—	—
II. Td. 75 (1519)	8.534	107.156	7,9
III. Td. 434 (Kanuni dönemi)	7.675,5	174.361	4,4
IV. Td. 307 (1558)	11.262	187.951	5,9
V. Td. 490 (1568)	24.057	427.306	5,6
VI. Td. 141 (1591)	22.996	628.788	3,6

* 1558 tarihli 307 numaralı defterden –kayıt usulü sebebiyle- adanın toplam vergi geliri tespit edilememektedir.

Sonuç

Limni Adası'nda Osmanlı fethinden sonra da varlıklarını sürdüren manastırların, yaklaşık bir yüzyıllık bir süre zarfında nasıl bir gelişim gösterdiklerinin anlaşılmasında tahrir defterlerinin şüphesiz önemli bir rolü bulunmaktadır. Defterlere bakıldığında adadaki manastırların bir önceki sayıma göre arttığı gözlemlense de temelde manastır sayısından çok deftere kaydedilen *metobla*ların yani manastır mülklerinin sayılarının arttığı anlaşılmaktadır. Bu da manastırların ya yeni topraklara sahip olduğunu ya da var olan topraklarında vergi alınabilecek ölçüde tarım yapacak duruma geldiklerini göstermektedir. Öte yandan ilk defa kaydedilen manastır mülkleri de yok değildir. Özetle adanın fethi başlangıçta manastırları menfi yönde etkilemişse de manastırların zamanla toparlandıkları anlaşılmaktadır. Fethin akabinde yapılan ilk tahrirde adayı terk eden keşişlerin ikinci tahrirden önce dönmelerinin, hatta takip eden sayımlarda keşiş sayısındaki artışın manastırların toparlanmalarıyla paralel olarak meydana geldiğini söylemek yanlış olmaz. Tahrir defterleri devletin manastırlara karşı tutumu hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Boş olmalarına rağmen mevcut manastır mülklerinin bağlı buldukları manastırların isimleriyle 25 numaralı deftere kaydedilmiş olması devletin adadaki manastırların devamlılığında yana tavır sergilediğini göstermektedir. Sonuç olarak manastırları olumsuz etkileyebilecek herhangi bir tasarrufta bulunulmamış olması, manastırların iktisadi, dini ve sosyal yönleriyle toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası olduğunun Osmanlı idaresi tarafından anlaşılmasına ve buna yönelik politikalar üretildiğine işaret etmektedir.

Ekler

Tablo 1. Limni'deki Manastır Mülklerinin (Metoh) İsimlerinin Defterlere Göre Yazılış Biçimleri

Sıra	Mülklerin defterlerdeki isimleri								Mülklerin bağlı bulundukları manastırların orijinal isimleri*
	I. Td. 25 (1490)		II. Td. 75 (1519)		III. Td. 434 (Kanuni dönemi)		IV. Td. 307 (1558)		
	Mülk ismi	Sayfa	Mülk ismi	Sayfa	Mülk ismi	Varak	Mülk ismi	Sayfa	
1	Vatovidni	41	Vatoviti	160	Vatoviti	85/b	Mondros**	81, 83	Vatopedi
2	Lavra	25	Yok		Lavra	40/a	Kondoya**	84	Lavra
3							Gomatoz**	81, 83	
4	Pandkraatera	32	Pandokrat	154	Mandokratora	81/b-82/a, 40/a	Pandokrato nâm-ı diğer Aleksî Pirgoz	84	Pantokrator
5	Ayo Pavlo	40	Ayo Pavlo	155	Ayo Pavlo	82/a-82/b, 40/a	Ayo Pavlo	84	Ayiou Pavlou
6	Diyonsio	40	Diyoniseo	155	Diyonsiyo	82/a, 40/a	Diyonşad	84	Dionysiou
7	Filoseo	35	Filoseo	193	yok		yok		Philotheou
8	Balyanbelo	59	Palyanbelo	173	Palyanbelo	40/a	yok		Palaiampela
9	Kutlumus	61	Kutlumus	154	Kutlumus	82/b	yok		Koutlumus
10	yok		Yok		Plato	101/a	yok		yok
11	yok		Yok		Dapay	40/a	yok		yok
12	yok		Yok		yok		Petri nâm-ı diğer Simo Petro	81, 83	Simono Petra
13	yok		Yok		yok		Lastof(k)di	80, 83	yok
14	yok		Yok		yok		Harke	81, 83	yok
15	yok		Yok		yok		yok		yok

Sıra	Mülklerin defterlerdeki isimleri								Mülklerin bağlı bulundukları manastırların orijinal isimleri*
	V. Td. 490 (1568)		VI. Td. 141 (1601)		VI. Td. 702		VI. Td. 724 (1613)		
	Mülk ismi	Sayfa	Mülk ismi	Varak	Mülk ismi	Sayfa	Mülk ismi	Sayfa	
1	Mondros	142	Mondros	49/b	Mondros	96	Mondros	88	Vatopedi
2	Kondoya	169	Kondoya	64/b	Kondoya	126	Kondoya	118	Lavra
3	Gomatoz	143	Gomatoz	50/a	Gomatoz	96	Gomatoz	89	
4	Pandokrato	168	Pandokrato	64/a	Pandokrato	125	Pandokrato	117	Pantokratoros
5	Ayo Pavlo	168	Ayo Pavlo	64/b	Ayo Pavlo	126	Ayo Pavlo	118	Ayiou Pavlou
6	Diyonşad	168	Diyonşad	64/b	Diyonşad	126	Diyonşad	118	Dionysiou
7	yok		yok		yok		yok		Philotheou
8	yok		yok		yok		yok		Palaiampela
9	Kutlumuş	168	Kutlumus	64/b	Kutlumus	126	Kutlumus	118	Koutlumus
10	yok		yok		yok		yok		yok
11	yok		yok		yok		yok		yok
12	Petri	142	Petri	49/b	Petri	96	Petri	88	Simono Petra
13	Lastod**	142	Lastod	49/b	Lastod	96	Lastod	88	yok
14	Hıraca**	142	Hıraca	50/a	Hıraca	97	Hıraca	89	yok
15	Ayolaros	142	Ayoros**	50/a	Ayoros	96	Ayoros	89	yok

* İşaretini taşıyan sütündeki isimler John Haldon (1986: 213, 214, 215) tarafından oluşturulan listeden alınmıştır.

** işaretini taşıyan mülk isimlerinin bir önceki defterdeki karşılıkları tahmin edilmek suretiyle gösterilmektedir.

Tablo 2. Limni'de Manastırlarca Ekilip Dikilen Arazilerin Bulunduğu Yerleşimlerin Defterlere Göre Yazılış Biçimleri

Yerleşimlerin defterlerdeki isimleri									Yerleşimlerin orijinal isimleri*	
Sıra	I. Td. 25 (1490)		II. Td. 75 (1519)		III. Td. 434 (Kanuni dönemi)		IV. Td. 307 (1558)		Bizans Devri	Günümüz
	Köy	Sayfa	Köy	Sayfa	Köy	Varak	Köy	Sayfa		
1	Sardiyos	61	Sardiyos	174	Sardiyos	94/b	Sardes	72	Ardeias	Sardhes
2	Kondoya	23	Kondoya	148	Kondoya	75/b	Kondiya	108	Kontea(s)	Kontias
3	Ayo Raki	35	Ayo Raki	191	Ayo Raki	105/b	yok		Laktovoidin	Laktovoidin
4	Modros	41	Modoros	160	Modoros	85/b	Mondros	45	Moudros	Moudros
5	Fala	41	Fala	192	Falia	109/b	Falia	101	Phalia	Phalia
6	Aleksi Pirgoz	32	Aleksi Pirgoz	183	Aleksi Pirgoz nâm-ı diğer Mavromades	109/a	Aleksi Pirgoz nâm-ı diğer Mavromades	32	Pyrgos tou Alexiou	Alexopyrgos
7	Laniç	59	Yok		yok		yok		Yok	yok
8	Komano	57	Gomatos	173	Gomatos	88/a	Gomatos	75	Gomatou	Gomati

Yerleşimlerin defterlerdeki isimleri									Yerleşimlerin orijinal isimleri*	
Sıra	V. Td. 490 (1568)		VI. Td. 141 (1601)		VI. Td. 702		VI. Td. 724 (1613)		Bizans Devri	Günümüz
	Köy	Sayfa	Köy	Varak	Köy	Sayfa	Köy	Sayfa		
1	Sardes	121	Sardes	41/a	Sardes	79	Sardes	71	Ardeias	Sardhes
2	Kondoya	150	Kondoya	57/a	Kondoya	111	Kondoya	103	Kontea(s)	Kontias
3	yok		Yok		yok		yok		Laktovoidin	Laktovoidin
4	Mondros	142	Mondroz	32/a	Mondroz	126	Mondroz	54	Moudros	Moudros
5	yok		Yok		yok		yok		Phalia	Phalia
6	Aleksipirgoz nâm-ı diğer Marmades	116	Aleksipirgoz nâm-ı diğer Marmades	38/b	Aleksi Pirgoz	74	Aleksipirgoz nâm-ı diğer Marmades	66	Pyrgos tou Alexiou	Alexopyrgos
7	yok		Yok		yok		yok		Yok	yok
8	Gomatos	127	Gomatos	43/a	Gomatos	83	Gomatos	75	Gomatou	Gomati

* İşaretini taşıyan sütündeki isimler John Haldon (1986: 213, 214, 215) tarafından oluşturulan listeden alınmıştır.

Tablo 3. Defterlere göre metohlarda yaşıyan keşişlerin isimleri

Pantokrator		Koutlumus		Dionysiou		Ayiou Pavlou	
II. 75 (1519)	III. 434 (Kanuni dönemi)	II. 75 (1519)	III. 434 (Kanuni dönemi)	II. 75 (1519)	III. 434 (Kanuni dönemi)	II. 75 (1519)	III. 434 (Kanuni dönemi)
Papas Konomos	Papas Konemo	Papas Yanyaki		Papas Matyos		Papas Gormatos	
Papas Çernika	Papas Çernika	Papas Tosoşe		Papas Lazno		Papa Payşo	
Papas Yaso	Papas Yaso	Papas Likoriye		Papas Tirasno		Papas Girtli	
Papas Kiryanos	Papas Kiryanos	Papas Petroke		Papas Niyoflo			Yani Kaloger
Papas Pladiyo	Papas Paladiyo	Papas Mofte		Papas Makramlo			Gerlo Kaloger
Papas Yakomi	Papas Yakomi			Papas Kostandin			Yanisno
Papas Kiko	Papas Niko				Listozi Kaloger		Komtaye Kaloger
Papas Maksimo	Papas Maksimo				Ebyas Kaloger		
Papas Nifaton	Papas Nifakdero				Papas Kaloger		
Papas David	Papas David				Seka Aken-derne Kaloger		
					Naşak Kaloger		
					Masomo Kaloger		

Açıklamalar

1. Limni Adası'nın verilerinin kayıtlı olduğu tahrir defterlerinin mevcut en eskisi yalnızca Limni Adası'nın sayımını içeren 1490 tarihli 25 numaralı defterdir. (BOA Td. nr. 25). Adanın ikinci tahriri ise 1518'de gerçekleştirilmiş ve 1519 tarihli 75 numaralı defter tutulmuştur (BOA Td. nr. 75: 9). Kanuni devrinde yapılan adanın üçüncü tahriri neticesinde 434 numaralı defter teşkil edilmiştir. Bununla birlikte defterde tahririn yapıldığı tarihe sarahat getirilmemektedir (BOA Td. nr. 434: 11/b). Limni Adası'nın kanunnamelerini konu alan bir çalışmada Heath Lowry (1980: 41, 42), defterin ne zaman tertiplendiği sorusunu, defterin mukaddimesinden hareketle Kanuni dönemi olarak cevaplamakta ve 1535 tarihine işaret etmektedir. Ancak yazarın bu konudaki kanaatinin Limni'nin tahrir defterlerini kullandığı bir başka makalesinde bu yönde olmadığı görülmektedir. Heath Lowry (1997: 250, 252, 260, 263), Limni'deki Pantokrator Manastırı üzerine yaptığı araştırmada 434 numaralı defteri 1525'e tarihlemektedir. Feridun Emecen (2003: 191) ise bu defterin Kanuni döneminde tutulduğunu belirtmekle yetinmektedir. Adanın dördüncü defteri olan 1558 tarihli 307 numaralı defter de ilk deftere benzer biçimde sadece Limni'nin sayımını içermektedir (BOA Td. nr. 307: 3). Beşinci defter 490 numaralı olup 1568 tarihidir (BOA Td. nr. 490: 17). Adanın 1591 tarihinde gerçekleştirilen altıncı sayımını içeren üç defter bulunmaktadır. Bunlardan 141 numaralı defter, 1601 tarihinde tamamlanmıştır (KKA Td. nr. 141: 2/b). 1591 tarihli tahririn verilerini ihtiva eden bir diğer defter ise 702 numaralıdır (BOA Td. nr. 702). İbrahim Sezgin (1998: 17) Gelibolu

Sancağı'nın XVI. yüzyıldaki durumunu incelediği çalışmasında 702 numaralı defterin, 141 numaralı defterin bir sureti olduğunu tespit etmiştir. Aynı tahrir binaen tutulan diğer defter ise 724 numaralı defter olup 1613 tarihlidir. Ancak bu defterdeki kayıtlar da 1591 tarihli sayımı yansıtmaktadır. Bu defterin suret olduğu içindeki bir kayıta da açık bir biçimde bildirilmektedir (BOA Td. nr. 724: 584). Sonuç olarak, hem 702 numaralı defter hem de 724 numaralı defter, 141 numaralı defterin sureti olduğu için çalışmada bunlar içinden yalnızca 141 numaralı defterden istifade etmek yeterli görünmektedir.

2. Edward Gibbon (1988: 320), Lavra (Laura) terimini mağara ya da hücre olarak tanım-lamaktadır.
3. Bu yargı daha ziyade Bizans ile Osmanlı idarelerinin manastırlar üzerindeki vergi politikala-rının bir mukayesesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü temelde Osmanlı idaresinde bulunan reayadan yalnızca avarız vergisinin alınmaması dahi bir nevi muafiyet olarak telakki edile-bilmekteyken, Talbot (1999: 174)'a göre Bizans devrinde genellikle manastır mülklerinden vergi alınmamaktaydı. Kanuni dönemine ait olduğu düşünülen 403 numaralı mufassal tahrir defterinde Ortodoks Hristiyanlar için kutsal sayılan Ayneroz yani Athos yarımadasındaki manastırlar hakkında yapılan açıklamalar bu konuda bazı önemli noktalara işaret etmekte-dir. Söz konusu defterdeki "*Bedel-i cizye ve 'ösr-i hubûbât ve bağçebâ ve bostanhâ rubbânân-ı manastırhâ-i mezkûrîn der livâ-yı Ayneroz el-mezbûre. Fi sene ber vech-i maktû' 25.000. Mezkûrîn zimmîler her senede meblağ-ı mezbûri' eda itdüklerinden sonra Ayneroz Adası için-de olan zirâ'atlarından ve bağlarından ve bağçelerinden 'öşür alınmayub 'avâız-ı divâniyyeden mu'âf ve müsellemler olalar deyü selâtin-i mâziyyeden müteaddid abkâm-ı şerîfeler olub ve hâliyâ padişahımız e'azzallabu ensârehu hazretlerinden mukarrernâme-i şerîf 'inâyet buyurulub def-ter-i 'atikde dahi vech-i mezkûr üzere mu'âfiyetleri mastûr ve mukayyed oldığı sebeben defter-i cedid-i hâkânîye dahi vech-i meşrûh üzere sebt olundu.*" şeklindeki kayıt Athos manastırlarına eskiden beri önemli vergi muafiyetleri tanındığını göstermektedir. 403 numaralı defterdeki bu kayıt manastırların Bizans dönemindeki kadar değilse de Osmanlı idaresi altında da malî ayrıcalıklar kazandıkları yönündeki görüşü desteklemektedir (BOA Td. nr. 403: 1043). Belge için ayrıca bakınız (Lowry 1981: 134-135).
4. Heath Lowry (1981: 134-135) tarafından incelenen 403 numaralı defterde keşişlerin sayıları bildirilmesine rağmen isimleri kaydedilmemiştir. Yazar, bu kayıt üslubunu Athos manastırlarındaki keşişlerin ayrıcalıklı konumlarıyla ilişkilendirmektedir. Bunun Limni için geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, 434 numaralı defterde bulunan "*Manastır-ı Ayo Pavlo der kurb-ı karye-i Vinyadis. Mezkûr karye kurbunda Ayneroz ruhbanları müte-mekkin olub zirâat itdüklerin öşür virürler.*" ibaresinin altında söz konusu "Ayneroz ruh-banları"nın (Athos keşişleri) isimleri sıralanmıştır (BOA Td. nr. 434: 82/a-82/b). Manas-tırlarda yaşayan keşişlerin isimleri için ayrıca ekler bölümündeki Tablo 3'e (metin içindeki tablolar I, II, III... şeklinde Romen rakamlarıyla, ekler kısmındaki tablolar ise 1, 2, 3... şeklinde Arap rakamlarıyla gösterilmiştir) başvurulabilir.
5. Keşiş kelime olarak Hristiyanlarda, manastırda yaşayan, hiç evlenmemiş *papaz* manasına gelmektedir (*Türkçe Sözlük* 1988). Bu tanımdan hareketle defterlerde adadaki tüm Hris-tiyan din adamlarının papaz olarak kabul edilmesine bir açıklık getirilebilir. Papazlar Orto-doks kilisesindeki hiyerarşik yapıda en alt sırada yer alıyorlardı. Papazların üstünde sıra-sıyla despot, metropolit ve en tepede patrik bulunmaktaydı (Sezer 2006: 92-94).

6. Ege Adalarına ait 121 numaralı tahrir defterindeki 1 Muharrem 1083 (29 Nisan 1672) tarihli kanunnâmeye adalardaki manastırlarda yaşayan rahiplerin üretime dâhil olanlarının en alt düzeyden (edna) vergilendirdiği ve onlardan kişi başına 190 akçe alınacağı kaydedilmiştir (KKA Td. nr. 121: 2/b). Kanunnamenin transkripsiyonu için bakınız (*Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi* 2001: 103-105). Bu konudaki örnekler çoğaltılabilir. 1709 tarihli Midilli Adası kanununa göre Midillili keşişler de çalışabilir durumda olmaları şartıyla cizye mükellefi olarak kaydolunmaktaydı (Barkan 1943: 337). Bu cümleden olarak XVII ve XVIII. yüzyıllarda keşişlerden de cizye alınmaya başlandığı anlaşılmaktadır.
7. Heath Lowry (2002: 242-243) papaz olarak kayıtlı adadaki 4 din adamından 3'ünün 25 numaralı deftere göre adanın merkezi olan *Nefs-i Kal'a-yı Palukasrı* (Palaiokastron)'na bağlı *Mahalle-i Karakal* (Karakalou)'da yaşamasına binaen keşiş olduğunu ifade etmektedir. Yazar, söz konusu mahallenin isminin aynı zamanda bir manastır ismi olmasından hareket ettiğini bildirmektedir. Ancak burada manastırın bulunduğu dair açık bir kayıt olmaması, bu din adamlarını "keşiş" olarak nitelemeye mani olmaktadır. Keza 1490 yılında adadaki manastır kayıtlarına bakıldığında mevcut manastırlardan hiçbirinde keşiş bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla manastırın varlığını sürdürdüğünü düşünmek mümkünse de "mahalle"deki din adamlarının keşiş olup olmadığı hususuna ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.
8. *Mahalle-i Midrepolid*. (BOA Td. nr. 75: 137).
9. Limni'ye ait kayıtları içeren defterlerde "metoh" ibaresine tesadüf edilmemektedir. Kiklad Adalarına dair bilgiler içeren 1670 tarihli 800 numaralı mufassal tahrir defterinde ve bu defterin icmalinde, Para Adası'ndaki manastır mülklerinin statülerinin belirtilmesi adına bazılarının kaydında açık biçimde "metoh" ibaresi zikredilmiştir (BOA Td. nr. 800: 260-264 ve KKA Td. nr. 180: 49/b). Öte yandan Limni'nin kayıtları içinde "metoh" tabirine rastlanmamasının Limni'deki tüm manastır mülklerinin *metoh* olmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Çünkü Limni'nin aksine Para'da bazı manastır kayıtları merkezi adada yer alan manastırların mülklerine işaret ederken, bazı kayıtlar merkezi Para dışında bulunan manastırların adadaki mülklerine işaret etmektedir. Para Adası manastırları için ayrıca bakınız (Demircan 2009: 675-721).
10. Manastırların isimlerinin yazılışları defterlere göre farklılık göstermektedir. Ancak tahrir defterine yönelik izahatta bulunurken anlaşılabilirliği sağlamak adına bu farklı yazılış biçimi göz ardı edilerek mümkün olduğunca inceleme konusu olan manastır mülklerinin orijinal isimleri verilecektir. Bununla birlikte ekler bölümündeki Tablo 1'de mülk isimlerinin defterlere göre farklı yazılış biçimleri toplu halde gösterilmektedir. Ayrıca mülklerin buldukları yerleşimlerin isimleri konusunda da aynı durumla karşı karşıya kalındığı için bahis mevzuu edilecek yerleşimlerin defterlere göre yazılışları topluca ekler bölümündeki Tablo 2'de gösterilmektedir.
11. *Mezra'a-yı manastır-ı Lavra hâsılı cümlede mahsûbdır* (BOA Td. nr. 25, s. 25). Kaydın Kontias köyünün (*Karye-i Kondoya*) hâsılı içinde zikredilmesi manastırdan sağlanan vergi gelirinin Kontias'a ait toplam vergi geliri içinde sayıldığını ve manastırın Kontias köyünün yakınlarında yer aldığını göstermektedir. Öte yandan Athos yarımadasındaki manastırlar arasında Lavra'nın bulunması Kontias köyündeki bu *metoh*un Athos'taki Lavra'ya bağlı olduğunu göstermektedir. Athos'taki Lavra Manastırının hakkındaki tafsilatlı bilgi için

bakınız (Lowry 1981: 122). Osmanlı fethinden önce Limni'nin yaklaşık 1/15'ine tekabül eden büyüklükte bir araziye sahip olan Lavra, adadaki manastır mülklerinden en büyüğünü elinde bulundurmaktaydı. XIV. yüzyılda yaşanan korsan saldırılarından Lavra'ya ait mülkler de etkilenmiş ve 1356'da Lavra'ya adadaki Konteas kalesi ve kaleye bağlı arazilerin verilmesi suretiyle, burada garnizon bulundurarak bölgenin müdafaasını üstlenmesi sağlanmıştır (Haldon 1986:169, 182-183).

- ¹² *Mezra'a-yı manastır-ı Pandokraatera hâsılı cümlede mahsûbdır.* (BOA Td. nr. 25: 32). Bu kayıt defterde Alexopyrgos köyünün (*Karye-i Aleksî Pirgos*) hâsılı içinde bulunmaktadır. Böylece Alexopyrgos köyünden sağlanan vergi gelirinin bir kısmını söz konusu manastır mülkünden tahsil edilen vergi gelirlerinin teşkil ettiği bildirilmekte ve bu manastır mülkünün Alexopyrgos'un yakınında bulunduğuna işaret edilmektedir. Bu nedenle söz konusu manastır mülkünden elde edilen vergi gelirinin tespiti mümkün görünmemektedir. Buna rağmen 1490'da gerçekleştirilen istihsal yönünden Pantokrator Manastırına ait araziye Philotheou Manastırının arazisi ile karşılaştıran John Haldon (1986: 174), Pantokrator'da 3 kat daha fazla ürün elde edildiğini bildirmektedir. Yazarın bu değerlendirmesinde doğrudan köy gelirlerini baz aldığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında tarihçinin manastır dokümanlarına isnat ederek 1392 ve 1396 tarihli kayıtlar hakkında dikkat çektiği hususlar, bu manastır mülkünün bulunduğu yerleşim hakkında bilgi vericidir. 1392'de manastırın Pesperagoz köyü yakınlarındaki Ano-Chorion'da mülkleri bulunmaktaydı. 1396 tarihli belgede ise Ano-Chorion'da manastıra ait tarlalar ve bir kule yani "pyrgos" ile Phakos olarak bilinen yerde bir *mandra* bulunduğu ifade edilmektedir (Haldon 1986: 174-190). Burada ki "pyrgos" kaydına dikkat çeken Heath Lowry (1997: 251-254), bu "pyrgos"un zamanla Ano-Chorion'un isimlendirilmesinde etkili olduğuna ve Ano-Chorion'un "Alexopyrgos" (*Aleksî Pirgos/Alex'in Kulesi*) şeklinde anılmasına sebep olduğuna değinmektedir. Hatta tarihçi Pesperagoz köyünün de Türk idaresi boyunca defterlerde "Aleksî Pirgos" şeklinde adlandırıldığını ifade etmektedir. Ancak 75 numaralı defterde "Pesperagos" (BOA Td. nr. 75: 165), 307 numaralı defterde "Pişregos" (BOA Td. nr. 307: 33), 490 numaralı defterde yine "Pişregos" (BOA Td. nr. 490: 119), 702 numaralı defterde "Bisregos" (BOA Td. nr. 702: 77), 141 numaralı defterde "Bisregoz" (KKA Td. nr. 141: 40/a) ve nihayet 724 numaralı defterde ise "Pişregoz" (BOA Td. nr. 724: 69) şeklinde anılan köyün söz konusu Pesperagoz olduğu anlaşılmaktadır. Defterlerdeki bu kayıtların varlığı dikkate alındığında konuya ilişkin açıklamaları "Alexopyrgos"un (*Aleksî Pirgos/Alex'in Kulesi*) Ano-Chorion'u isimlendirdiği düşüncesiyle sınırlamak daha yerinde görünmektedir.
- ¹³ *Mezra'a-yı manastır-ı Filoseo hâsılı cümlede mahsûbdır.* (BOA Td. nr. 25: 35). Defterde Philotheou'nun Laktovoidin köyünün (*Karye-i Ayo Raki*) hâsılının içinde yer alması, manastırın vergi gelirinin söz konusu köyün hâsılının bir parçası olduğunu ve bu manastırın Laktovoidin yakınlarında bulunduğunu ortaya koymaktadır. Philotheou, Athos manastırları arasında gösterilmektedir (Lowry 1986: 250-251).
- ¹⁴ *Mezra'a-yı manastır-ı Ayo Pavlo Mezra'a-yı Dionisio hâsılı cümlede mahsûbdır.* (BOA Td. nr. 25: 40). Kayıt Athos manastırlarından Dionysiou (*Dionisio*) ve Ayo Pavlou (*Ayo Pavlo*)'nun manastıra ait adada mülkleri bulunduğunu göstermektedir. Defterde bu iki manastıra ait kaydın Phalia köyünün (*Karye-i Fala*) hâsılı içinde zikredilmesi manastırların Phalia köyünün gelirine katkı yaptığını ve bu köyün yakınlarında bulunduğunu açıklamaktadır.

15. *Mezra'a-yı manastır-ı Vatovidni hâsılı cümlede mahsûbdır.* (BOA Td. nr. 25: 41). Defterde Vatopedi'den elde edilen gelire dair kaydın Moudros köyünün (*Karye-i Mudros*) hâsılının dâhilinde bildirilmesi, manastır mülkünün Moudros'tan sağlanan vergi gelirlerine belirsiz bir oranda katkı yaptığına ve Moudros köyünün yakınlarında yer aldığına işaret etmektedir. 25 numaralı defterin sunduğu verileri dikkate alan John Haldon (1986: 174), bu manastırın mülklerini arttırmış olduğunun net biçimde anlaşıldığını ifade etmektedir.
16. *Mezra'a-yı manastır-ı Balyanbelo hâsılı cümlede mahsûbdır.* (BOA Td. nr. 25: 59). Bu kayda *Karye-i Laniç*'in gelirlerinin sıralandığı kısımda yer verilmiş olması öncelikle manastır mülkünden sağlanan vergi gelirinin Laniç'ten tahsil edilen vergi gelirinin belirlenemeyen bir kısmını teşkil ettiğini göstermektedir. Bunun dışında kaydın bulunduğu yer ise söz konusu manastır mülkünün Laniç köyünün yakınlarında bulunduğunu akla getirmektedir. Bu manastır mülkünün ismi olarak Palaiampela'yı gösteren Heath Lowry (1986: 251. dipnot 52) bu ismi taşıyan ne Athos'ta ne de Osmanlı fethinin öncesinde Limni'de bir manastır bulunduğunu ifade ederek, bu mülkü Lavra'nın bir *metoh*larından biri olarak göstermektedir.
17. *Mezra'a-yı manastır-ı Kutlumus hâsılı cümlede mahsûbdır.* (BOA Td. nr. 25: 61). Defterde Ardeias köyünün (*Karye-i Sardiyos*) hâsılı bu son manastır kaydını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bu kayda göre Kutlumus adıyla anılan manastır mülkünden elde edilen vergi geliri, Ardeias köyünün vergi gelirinin belirlenemeyen bir bölümünü teşkil etmekteydi. Bunun yanı sıra söz konusu kayıt manastır mülkünün Ardeias yakınlarında yer aldığına işaret etmektedir. Ayrıca defterdeki *Kutlumus* isimli bu manastır mülkü ile Athos manastırlarından olan Koutlumus kastedilmektedir.
18. *Manastır-ı Pandokrat der kurb-ı karye-i Aleksi Pirgoz. Keşişler oturur. Ekdüklerinin öşrin virirler.* (BOA Td. nr. 75: 154).
19. *Manastır-ı Kutlumus der kurb-ı karye-i Sardiyos. Keşişler oturur. Ekdüklerinin öşrin virirler.* (BOA Td. nr. 75: 154).
20. *Manastır-ı Diyoniseo der kurb-ı karye-i Fala. Keşişler oturur. Ekdüklerinin öşrin virirler.* (BOA Td. nr. 75: 155).
21. *Manastır-ı Ayo Pavlo der kurb-ı karye-i Fala. Keşişler oturur. Ekdüklerinin öşrin virirler.* (BOA Td. nr. 75: 155).
22. Heath Lowry, Limni'deki Pantokrator Manastırı'na ait *metohun* tahrir dönemleri arasında gösterdiği değişimi tetkik ettiği çalışmasının ekinde söz konusu *metohun* defterlerdeki kayıtlarının transkripsiyonuna yer vermiştir. Burada 75 numaralı tahrir defterinin 154. sayfasındaki "ırgadan" kelimesini "reâyâ-i ki" şeklinde okumuştur (1997: 269).
23. *Manastır-ı Vatoviti der kurb-ı karye-i mezkûr (Modoros/Moudros). Keşişler oturur. Hâsılı karye hâsılı ile mahsûbdır.* (BOA Td. nr. 75:160).
24. *Manastır-ı Palyanb(p)elo. Keşişler oturur. Zirâat itdüklerinden öşr ve rüsûm virürler. An öşr-i gallat ve bagat ve âsiyâb ve gayrihi. Hâsıl 281.* (BOA Td. nr. 75: 173).
25. *Manastır-ı Filoseo. Keşişler oturur. Zirâat itdüklerinden öşr ve rüsûm virürler.* (BOA Td. nr. 75: 193).

26. Manastırın bulunduğu yer ile ilgili olarak defterde her hangi bir açıklama mevcut değildir (BOA Td. nr. 434: 81/b-82/a).
27. *Manastır-ı Diyonsiyo der karye-i Vinyadis. Mezkûr karyede rubbanlar oturur. Zirâat itdüklerinin öşrin virürler.* (BOA Td. nr. 434: 82/a). Vinyadis köyüne yalnızca bu defterde ve manastır kayıtları arasında tesadüf edilmektedir. 434 numaralı defterde Diyonsiyo adıyla anılan bu manastırın daha erken tarihli iki defterde Phalia köyünde bulunduğu yukarıda ifade edilmişti.
28. *Manastır-ı Ayo Pavlo der kurb-ı karye-i Vinyadis. Mezkur karye kurbunda Ayneroz rubbanları mütemekkin olub zirâat itdüklerin öşrin virürler.* (BOA Td. nr. 434: 82/a-82/b). Bu manastır kaydı hakkında da Diyonsiyo için ifade edilen hususların geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu manastır kaydında, burada Athos keşişlerinin yaşadığı belirtilmektedir.
29. *Manastır-ı Kutlumus. Keşişler oturur. Zirâat itdüklerinin öşrin virürler.* (BOA Td. nr. 434, v. 82/b).
30. *Hâsil-ı aşar-ı karye-i mezbure (Mozoros/Moudros) ma' manastır-ı Vatoviti der kurb-ı karye-i m.* (BOA Td. nr. 434, v. 85/b).
31. *Hâsil-ı an manastır-ı Plato.* (BOA Td. nr. 434: 101/a). Kayıt hakkında, söz konusu manastır isminin adanın diğer defterlerinde bulunmadığı bilgisine yer verilebilir. Ancak Plato isminin, 25 numaralı defterdeki Platy köyünün (*Karye-i Plati*) ismiyle benzerlik taşıdığı da görülmektedir (BOA Td. nr. 25: 17).
32. *Manastır-ı Palyanbelo. Keşişler oturur.* (BOA Td. nr. 434: 40/a).
33. *Manastır-ı Lavra. Keşişler oturur.* (BOA Td. nr. 434: 40/a).
34. *Manastır-ı Dapay. Keşişler oturur.* (BOA Td. nr. 434: 40/a).
35. Öte yandan defterdeki gelirlerin kaydedilme şekli bu duruma sebep olmuş olabilir. Defterde vergi geliri padişaha ait köyler ile vergi geliri kaptanpaşaya ait olan köyler ayrılmış ve yalnızca vergisi padişah adına toplanan köylerin ve manastırların gelirleri kaydedilmiştir. Vergi tahsilâtının kaptanpaşa için gerçekleştirildiği köylerin ise yalnızca reayası kaydedilmiş ve bu köylerin vergi gelirlerine yer verilmemiştir. Buna bağlı olarak da koyun vergisinin padişah ile kaptanpaşa arasındaki paylaşımını gösteren listede, kaptanpaşa hası olduğu açıkça anlaşılan manastırlar defterin içinde, yani köylerin reayaları ve gelirleri ile birlikte kaydedildikleri kısımda yer almamıştır. Kısacası defterdeki kayıt üslubu, geliri kaptanpaşaya tahsis edilmiş olan manastırların gelirlerinin tam olarak tespit edilmesine mani olmaktadır. Heath Lowry, Limni'deki Pantokrator manastırına bağlı *metobun* vaziyetini tahlil ettiği çalışmasında koyun vergisine ait 307 numaralı defterdeki listenin "tuhaf" bir durumu meydana getirdiğini, çünkü normalde doğrudan hazineye ayrılan koyun vergisi gelirinin bu listeye birlikte Limni Adası özelinde "ilk defa" kaptanpaşa ile padişah arasında bölüşüldüğüne dikkat çekmektedir. Tarihçi, incelediği 6 mufassal tahrir defterinden (Td. 25, 75, 434, 307, 490 ve 724) 5'inde koyun vergisinden bahsedilmediğini bildirmektedir (1997: 260-261). Halbuki bu çalışmada da sık sık müracaat edilen koyun vergisi listeleri Lowry tarafından bulunmadığı bildirilen 75 (BOA Td. nr. 75: 68) ve 434 (BOA Td. nr. 434: 39/b-40/a) numaralı defterlerde de bulunmaktadır. Ayrıca, 25 (BOA Td. nr. 25: 1-72) numaralı defterde köy hâsıllarında bulunan koyun vergisi gelirlerine; 490 (BOA Td. nr. 490: 92), ve 141 (KKA Td. nr. 141: 28/b) numaralı defterde toplu biçimde tahsil edilen gelirler arasında rastlanmakta, yani bu defterlerde koyun vergisi listelerine değil adadan toplanacak toplam

koyun vergisine dair meblağın kaydına tesadüf edilmektedir. Heath Lowry'nin yalnızca 307 numaralı defterde koyun vergisine ait listenin bulunduğunu ifade ederken Gelibolu Sancağı'na ait kayıtları havi defterlerde sadece Limni'yle alakalı kısımları dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla diğer defterlerde de benzer listelerin bulunduğunu tespit edebilmek için, mufassal tahrir defterlerinin tam olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Zira 75 ve 434 numaralı defterlerdeki söz konusu koyun vergisi listeleri Limni Adası'nın kayıtlarının bulunduğu sayfalarda (BOA Td. nr. 75: 137-196 ve nr. 434: 73/a-110/a) yer almamaktayken, 307 numaralı defter sadece Limni'ye ait kayıtları havi olduğu için koyun vergisi listesi adanın kayıtları arasında geçmektedir. Bu dönemde adada yürütülen hayvancılık hakkında ayrıca bakınız (Demircan 2010: 71-96) Son olarak Heath Lowry'nin 307 numaralı defterdeki Pantokrator *metobundan* tahsil edilen koyun vergisine ilişkin "adet-i ağnâm" şeklinde okunması gereken kaydı, "ösr-i ağnam" biçiminde transkribe ettiğine değinilebilir (1997: 272).

- ³⁶. *Manastır-ı Petri. Nâm-ı diğer Simo Petro.* (BOA Td. nr. 307: 81). Bu *metobun* ismini bağılı olduğu Athos manastırı Simono Petra'dan aldığı anlaşılmaktadır.
- ³⁷. *Manastır-ı Pandokralo. Tâbi-i m.* (BOA Td. nr. 680, s. 8).
- ³⁸. *Manastır-ı Diyonso. Der karye-i Vinyadis. Tâbi-i mezbûr.* (BOA Td. nr. 680, s. 8).
- ³⁹. *Manastır-ı A Pavlo. Der kurb-ı karye-i Vinyadis. Tâbi-i mezbûr.* (BOA Td. nr. 680: 8).
- ⁴⁰. *Manastırhâ-i der cezîre-i mezbûr 21347.* (BOA Td. nr. 680: 5).
- ⁴¹. *Mahalle-i Karakal.* (BOA Td. nr. 25: 4; nr. 75: 137; nr. 434: 73/a; nr. 307: 88; nr. 490: 146; nr. 702: 104; KKA, TD, nr. 141: 53/b; BOA Td. nr. 724: 96).

Kaynaklar

I. Basılmamış Kaynaklar

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Tahrir Defteri Tasnifi (Td.):

BOA Td. nr. 25; nr. 75; nr. 307; nr. 403; nr. 434; nr. 490; nr. 680; nr. 702; nr. 724; nr. 800.

B. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA)

1. Tahrir Defteri Tasnifi (Td.):

KKA Td. nr. 121; nr. 141; nr. 180.

II. Basılmış Kaynaklar

Adrados, Francisco Rodriguez (2005). *A History of the Greek Language. From Its Origins to the Present.* Boston: Brill.

Barkan, Ömer Lütfi (1943). *XV ve XVII inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları. I. Cilt: Kanunlar.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.

Barker, Ernest (1995). *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüü.* Çev. Mete Tunçay. Ankara: İmge Yay.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2000). İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay.

- Demircan, Yasemin (2009). "1670 Tahririne Göre Para Adası". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Prof. Dr. Reşat Genç. Özel Sayı-I (Temmuz 2009/XXIX): 722-753.*
- _____, (2010). "XV-XVII. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda çeşitli yönleriyle küçük baş hayvancılık". OTAM 24 (2008). 71-96
- Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi* (2001). Ed. Cevdet Küçük. Ankara: SAEMK Yay.
- Emecen, Feridun (2003). "Limni". *DİA*. 27: 190-192.
- Gibbon, Edward (1988). Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi III. Çev. Asım Baltacıgil: B/F/S Yay.
- Gülsoy, Ersin (1997). Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi
- Haldon, John (1986). "Limnos Monastic Holdings and the Byzantine State. 1261-1453". *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*. Ed. Anthony Bryer - Heath Lowry. Birmingham: 161-216.
- İnalçık, Halil (1987). *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara: TTK Yay.
- Lowry, Heath (1980). "A Corpus Extant Kanunnames for the Island of Limnos as Contained in the Tapu Tahrir Defter Collection of the Başbakanlık Archives". *Osmanlı Araştırmaları II*: 41-60.
- _____, (1981). "A Note on the Population and Status of the Athonite Monasteries Under Ottoman Rule (ca. 1520)". *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*. Wien: 115-135.
- _____, (1986). "The Island of Limnos: A Case Study on The Continuity of Byzantine Forms under Ottoman Rule". *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*. Ed. Anthony Bryer - Heath Lowry. Birmingham: 235-260.
- _____, (1997). "The Fate of Byzantine Monastic Properties under the Ottomans: Examples from Mount Athos, Limnos and Trabzon". *Studies in Defterology Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. İstanbul: 247-275.
- _____, (2002). *Fifteenth Century Ottoman Realities Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos*. İstanbul: Eren Yay.
- Miroğlu, İsmet (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*. Ankara: TTK Yay.
- Sezer, Betül (2006). XI-XIII. Yüzyıllarda Bizans Kilisesi. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Sezgin, İbrahim (1998). XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şahin, İlhan (2004). "Mezraa". *DİA*. 29: 546-548.
- Talbot, Alice-Mary. (1999). "Bizans Manastır Sistemine Giriş". Çev. Özden Arıkan. *Cogito* 17: 161-176.
- Türkçe Sözlük* (1988). II. Ankara: TDK Yay.

The State of the Monasteries on Lemnos Island under Ottoman Rule during the XV-XVII. Centuries

Yasemin Demircan*

Abstract

After the Ottomans conquered Lemnos, which is dominating the Straits in the Aegean Sea, as in many other parts of the empire, they acted with an endeavor to preserve the components that constituted an important role within the social life on the island. Thus, the monasteries, which occupied an important function within the religious life as well as within the agricultural production, maintained a place within the newly established Ottoman administration. The registrations in the *Tabrir Defters*, which constitute the source of this study, give important explanatory information on the state of the monasteries, under Ottoman rule, which had been established as a part of the religious needs of the people on Lemnos. This information covers data on the development of monasteries under Ottoman rule between the periods of the *Tabrir* registrations, their positions and status on the Island and their state within the Ottoman administration. Within the framework marked up by the data contained in the *Tabrir*, the position of the monasteries on Lemnos for a period of approximately 100 years under Ottoman rule is being investigated.

Keywords

Island of Lemnos, *Tabrir Defters*, Monasteries, XV-XVII Centuries.

---

* Prof. Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education, History Education Division / Ankara
ydemircan@gazi.edu.tr

Положение монастырей на острове Лемнос в период правления Османской империи в XV-XVII веках

Ясемин Демирджан*

Аннотация

После завоевания занимающего доминирующее положение в проливах Эгейского моря острова Лемнос, Османская империя, как и во многих других частях империи, стремилась к сохранению элементов, игравших важную роль в общественной жизни острова. Таким образом, монастыри, вносящие важный вклад как в религиозную жизнь, так и в сельскохозяйственное производство на острове, заняли установленное место в османской администрации. Записи кадастровых книг тахир, составляющих источниковую базу данного исследования, предоставляют важную пояснительную информацию о развитии монастырей, созданных в рамках религиозных потребностей жителей острова Лемнос, в различные периоды османского правления, а также об их местонахождении и статусе в османской администрации. В данной статье исследовано положение монастырей на острове Лемнос в течение примерно 100-летнего правления Османской империи на острове в рамках записей кадастровых книг тахир.

Ключевые Слова

остров Лемнос, кадастровые книги тахир, монастыри, XV-XVII века.

---

* профессор, доктор, университет Гази, педагогический факультет имени Гази, кафедра преподавания истории / Анкара
ydemircan@gazi.edu.tr